

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ У РУСЛІ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті досліджено феномен самореалізації особистості, зокрема особливості розвитку особистості жінки у руслі професійної діяльності на сучасному етапі розвитку і трансформації українського суспільства. Вивчення самореалізації як чинника становлення зрілої особистості дозволить розробити рекомендації щодо оптимізації цього процесу як у старшого, так і в молодого покоління жінок.

***Ключові слова:** особистісний розвиток, професія, рівень освіти, професійна самореалізація, зрілий вік, задоволеність працею, суб'єктивне благополуччя, мотивація досягнення.*

Постановка проблеми. Професійна діяльність є однією з найважливіших сфер діяльності людини і тому самореалізація в професії є одним з найважливіших атрибутів реалізованої особистості. Необхідно відзначити, що саме представниці "слабкої" статі частіше зазнають труднощів у процесі професійної самореалізації, оскільки ще на сьогоднішній день існують стереотипи про неможливість жінок успішно поєднувати досягнення у професійній діяльності з благополучним шлюбом та повноцінною сім'єю.

Статистика останнього десятиріччя у всьому світі показує, що з кожним роком зростає відсоток жінок зрілого віку, які тільки розпочинають свою кар'єру. Така тенденція є закономірною та легко пояснюється наявною реалізацією жінки у ролі матері та дружини, а також можливістю застосування накопиченого з роками професійного та соціального досвіду.

Мета статті – визначити особливості особистісного розвитку жінок зрілого віку у руслі професійної діяльності шляхом співставлення рівня освіти, і показника задоволеності працею, рівня суб'єктивного благополуччя та мотивації на успіх сучасної жінки-професіонала.

Результати теоретичного дослідження. Внесок у дослідження особливостей самореалізації жінок зрілого віку в професійній діяльності зробили такі вчені, як О. Є. Байтінгер [4], В. А. Гупаловська [5], Е. Ф. Зеєр, Л. О. Коростильова, О. М. Мірошніченко, Ю. П. Поваренков, О. М. Разумнікова, Д. Сьюпер, К. В. Федосенко [6], С. М. Чистякова, Н. Г. Шевченко [8] та ін.

Самореалізація особистості у розумінні К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової [2], С. Л. Рубінштейна – це реалізація діяльності особистості, спрямована досягнення життєвих цілей. "Вміння ставити та утримувати цілі (починаючи від сенсожиттєвих до ситуативно-тактичних) забезпечує вищу форму зміни особистості – її розвиток і творчість" [2, с. 10].

Е. В. Федосенко під професійною самореалізацією розуміє безперервний гетерохронний процес розвитку потенціалів людини в діяльності протягом усього її життєвого шляху [6].

Методика і процедура дослідження. Упродовж 2014-2015 рр. автором було проведено експериментальне дослідження на базі Рівненського державного гуманітарного університету, Здолбунівського дошкільного навчального закладу № 5 "Усмішка" та Здолбунівської ЗОШ № 3, а також соціальних мереж VKontakte і Facebook у психологічно орієнтованих спільнотах. У ньому взяли участь 110 жінок зрілого віку. Основними параметрами вибіркової сукупності були вік, рівень освіти та професійна приналежність. Професійний склад вибіркової сукупності відображено на рис.1.

Аналіз результатів дослідження. Професійна самореалізація є однією із основних сфер (поряд із сімейною) особистісної самореалізації, та пов'язана насамперед із реалізацією потреби у самоповазі, прийнятті і належності до певної соціальної групи, із здатністю задовольняти потреби більш повною мірою, ніж самореалізація у сфері сім'ї. Задоволеність роботою, професійна самореалізація є одним із найважливіших чинників суб'єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – важливим фактором становлення особистості. На думку Гупаловської В. А., "жінки, які досягли оптимального рівня професійної самореалізації, більш незалежні у думках, судженнях, діях,

рішучі, здатні приймати рішення і брати на себе відповідальність за них" [5, с. 169].

Згідно теоретичним дослідженням різних дослідників (Автономова С. О. [1], Берн Ш. [5], В. Г. Горчакова, Р. Дроедж, А. Е. Чирикова та ін.) приналежність жінки до тої чи іншої професії передбачає певний рівень задоволеності професійною діяльністю.

Беручи на себе більшість обов'язків у сім'ї, жінка прирікає себе на перевантаження, в результаті чого знижується її професійна активність, жінки обирають нединамічні, кабінетні професії. Але дані професії, які є продовженням типових сімейних видів діяльності жінки (педагогіка, медицина, секретарська робота, кулінарія), низькооплачувані, більшість – непрестижні [4].

Зарубіжні дослідження показують, що тенденція до традиційних професійних виборів сьогодні для обох статей, в цілому, зберігається. Жінки вважають, що професія із "чоловічим домінуванням" надає їм менше можливостей для кар'єрного росту, ніж професії із "жіночим домінуванням" [1].

Рис. 1 демонструє професії, які представлено більше, ніж двома і більше респондентами. На ньому відображено показники середнього арифметичного відхилення відповідно до професійного складу вибіркової сукупності за методикою "Інтегральна задоволеність працею". Із рисунку видно, що найнижчий рівень задоволеності працею показали продавці ($\bar{x}=15,4$), адміністратори ($\bar{x}=18$), інженери ($\bar{x}=18,5$). На противагу цьому, найвищий – відзначено у художників ($\bar{x}=25$) і психологів ($\bar{x}=24,6$).

На рис. 1 представлено також показники середнього арифметичного відхилення за методикою "Суб'єктивне благополуччя" (СБ). Слід відмітити, що не можливо об'єктивно оцінити зв'язок рівня суб'єктивного благополуччя жінок і професійну приналежність, адже показник суб'єктивного благополуччя включає в себе, крім задоволеності повсякденною діяльністю ще ряд інших факторів таких, як самооцінка здоров'я, значимість соціального оточення, зміни настрою, напруженість і чутливість, ознаки психічної симптоматики.

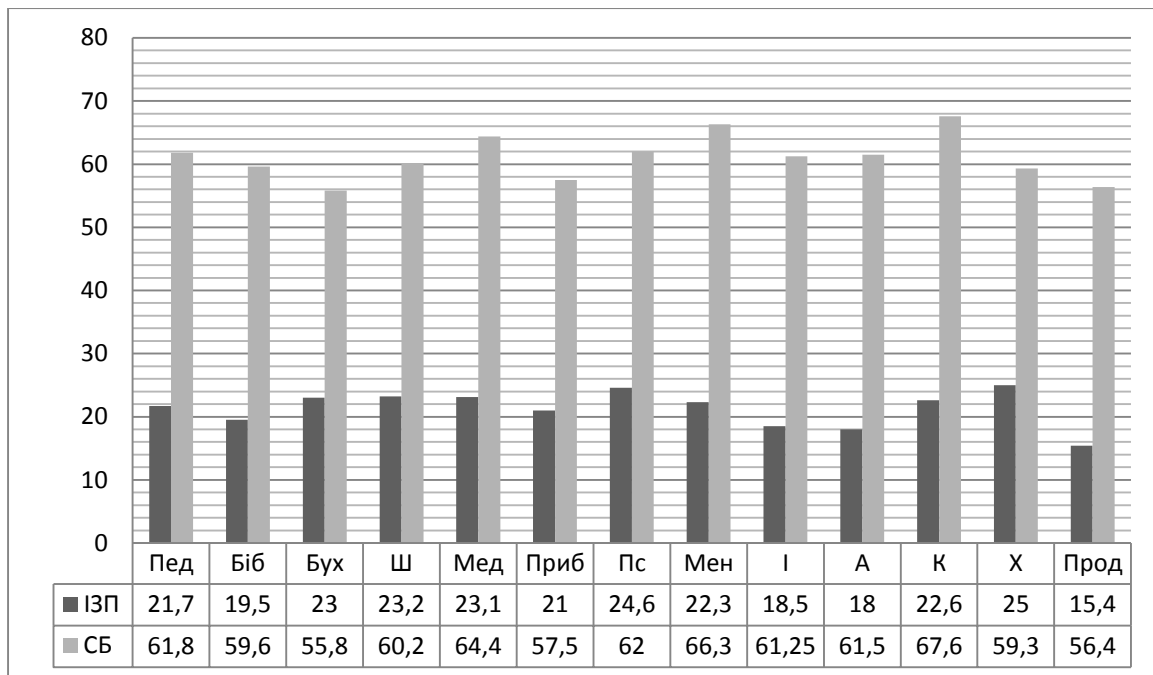

Рис. 1. Узагальнені дані середнього арифметичного відхилення по кожній категорії професій

Позначення на рис.: Пед-педагоги; Біб-бібліотекарі; Бух-бухгалтери; Ш-швачки; Мед-медики; Приб-прибиральниці; Пс-психологи; Мен-менеджери; І-інженери; А-адміністратори; К-комірники; Х-художники; Прод-продавці; ІЗП – інтегральна задоволеність працею; СБ – суб’єктивне благополуччя

Джерело: розроблено автором

Як зазначає О. Є. Байтінгер, правильний чи не правильний (такий, що не відповідає можливостям, здібностям і бажанням особистості) вибір професії визначає міру переживання осмисленості життя, задоволення ним. Включившись у сфери життєдіяльності, для яких людина володіє необхідними задатками, вона виявляється найбільш здатною до навічіння. Якщо ж людина йде не "своїм" шляхом, то виникають: постійні невдачі, неприємна втома у якості постійного переживання; відсутність повноцінного задоволення при досягненні успіху, безрадісність довгоочікуваних подій [4].

На основі графічного представлення видно, що рівень суб’єктивного благополуччя і рівень інтегральної задоволеності працею співвідноситься між собою у респондентів, що за професією – продавці. Тобто ці досліджувані отримали низькі результати по обох параметрах. Низькі показники за рівнем СБ отримали також прибиральниці і бухгалтери. На противагу цьому, високі

результати за рівнем СБ отримали показали досліджувані, що за професією є комерсанти, менеджери та медики.

Виявлено декілька факторів, які визначають те, чи буде жінка прагнути до реалізації себе у професійній діяльності: вік вступання у шлюб, економічне становище чоловіка, його погляди на працюючих жінок тощо. Найбільш несприятливим вважається варіант, коли жінка перериває свою кар'єру заради сім'ї, не закінчивши освіти. Тривала перерва при неусталених професійних інтересах призводить до того, що жінці важко повернутися до отримання професійної освіти [3].

Виходячи з цього, у якості об'єктивного критерію самореалізації особистості доцільно виділити рівень освіти жінок. Розподіл за рівнем освіти зроблено наступним чином. Середній рівень освіти представляли 5% респондентів, професійно-технічна освіта – 19% респондентів, і вища освіта – 76% жінок. На рис.2 бачимо, що здобутий рівень освіти прямо пропорційно визначає рівень задоволеності професійної діяльністю жінок зрілого віку.

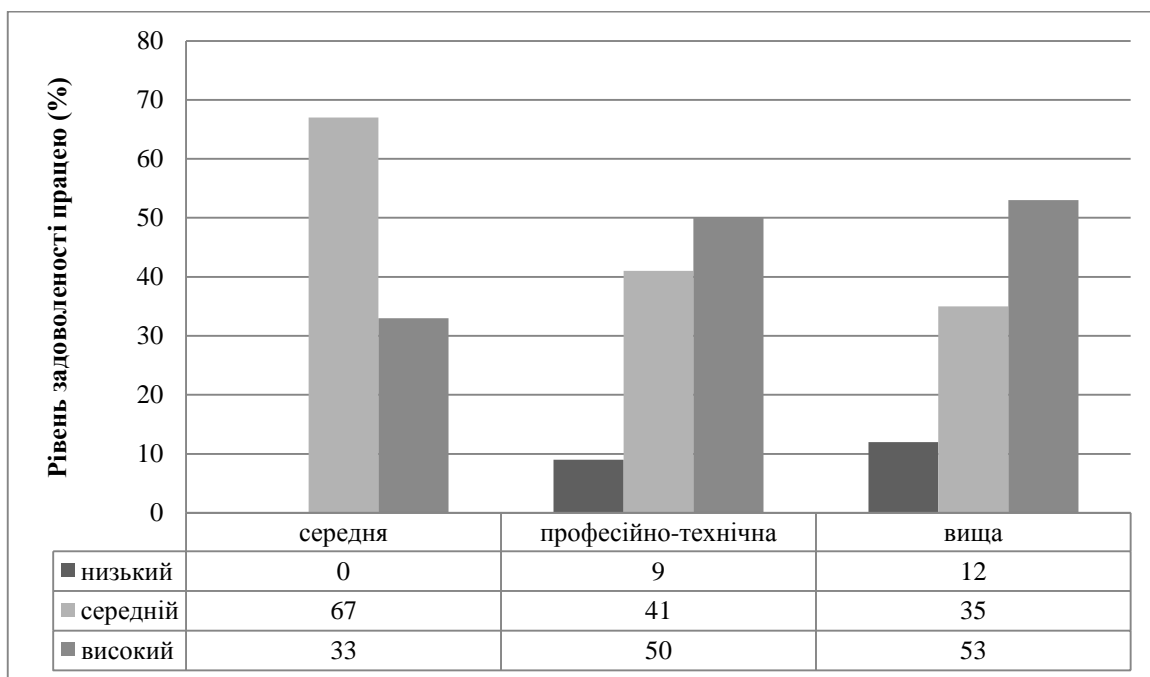

Рис. 2. Співвідношення рівня освіти та рівня задоволеності працею жінок зрілого віку

Джерело: розроблено автором

Н. Г. Шевченко визначала фактори, що впливають на рівень професійної самореалізації жінки. Таким чином, досліджуваний нею феномен залежить від рівня розвитку самосвідомості, рефлексії, розвитку афективно-вольової сфери особистості, пізнавальних особливостей, характеру системи оцінок та самооцінки, рівня домагань, впевненості у собі, ціннісних орієнтацій, комунікативних навичок, а також показника, що досліджується у даній роботі – мотивації досягнення [8].

Згідно Ю. П. Поваренкову, мотиваційний компонент є одним із структурних елементів професіоналізму поряд із операційним та смисловим. Мотиваційний компонент зосереджує актуальні для особистості мотиви діяльності і локалізується у професійній спрямованості [8].

З метою встановлення існування взаємозв'язку між рівнем мотивації до успіху та задоволеністю працею, використано процедуру кореляційного аналізу (на підставі обчислення коефіцієнту лінійної кореляції Пірсона), що був проведений у ході експериментального дослідження за результатами діагностування жінок зрілого віку (110 респондентів). Отримані дані засвідчили існування значимих зв'язків між даними показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення показників мотивації до успіху та задоволеністю працею* (фрагмент інтеркореляційної матриці)

Показники	М мотивації на успіх/невдачу	S суб'єктивне благополуччя	Е емоційна стійкість	SP самоконтроль поведінки
ZP задоволеність працею адаптивність	400**	-	-	-

*Примітка: 1) у таблиці нулі та коми опущені; 2) рівні значимості: * - 0,05%; ** - 0,01%; 3) наведені лише значущі коефіцієнти кореляції; 4) N=110.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, під поняттям "професійна самореалізація" розуміємо складний, багаторівневий процес реалізації особистісно-професійного потенціалу з наступним його опрідметненням у професійній діяльності. Самореалізація як якісний стан, характеризується узгодженістю когнітивної, емоційно-ціннісної та

мотиваційно-вольової сфер, реалізацією сутнісного потенціалу особистості.

Особистісні особливості жінки детермінують напрям та стійкість професійного вибору і дають можливість прогнозувати кар'єрні досягнення, задоволеність та успішність у тій чи іншій професії. Дані суб'єктивної оцінки жінками рівня інтегральної задоволеності працею підтверджуються об'єктивним критерієм рівня освіти жінок зрілого віку. Задоволеність роботою, професійна самореалізація є одним із найважливіших чинників суб'єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – важливим фактором становлення особистості.

Перспективним в подальшому є запровадження програми групової та індивідуальної психокорекції з елементами тренінгу для жінок молодого та зрілого віку з метою оптимізації процесу професійної самореалізації та особистісного становлення.

Список використаних джерел

1. Автономова С. А. Современное предпринимательство в России : гендерный аспект [Текст] : автореф. дис. ... канд. социол. Наук : 22.00.04 / Автономова Светлана Алексеевна. – Новочеркасск, 1999. – 23 с.

2. Анциферова Л. И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрахама Маслоу / Л. И. Анциферова // Вопросы психологии. – 1973. – № 4. – С. 173-180.

3. Арсанукаева М. С. Профессиональная деятельность женщин и её влияние на выполнение функций материнства [Текст] : автореф. дис. ... канд. эконом. наук: / Малика Султановна Арсанукаева. – М. : ИСИ АН СССР, 1982.

4. Байтингер О. Е. Психологические детерминанты переживания будущего как проблемы в юношеском возрасте : дисс. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Байтингер Оксана Евгеньевна. – СПб., 2006. – 117 с.

5. Берн Ш. М. Гендерная психология : [монография] / Ш. М. Берн. – СПб. : Прайм –ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.

6. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки [Текст] : дис. ... канд. психол. Наук : 19.00.01 / Гупаловська Вікторія Анатоліївна ; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2005. – 191 с.

7. Профессиональная самореализация личности в современном обществе : [монография] / Под науч. ред. Е. В. Федосенко. – СПб. : Речь, 2009. – 121 с.

8. Шевченко Н. Г. Личностная рефлексия как фактор успешной самореализации женщин зрелого возраста : дис... канд. психол. наук : 19.00.01 / Шевченко Наталья Геннадьевна ; Черноморская гуманитарная академия. – Сочи, 2007. – 209 с.

References

1. Avtonomova S. A. Modern entrepreneurship in Russia : Gender aspect [Text] : cand. scient. thesis. ... Cand. of Soc. Sciences : 22.00.04 / Avtonomova Svetlana Alekseevna. – Novocherkassk, 1999. – 23 p.

2. Anciferova L. I. Psychology of a self-actualizing person in the works of Abraham Maslow // Questions of psychology. – 1973. – № 4. – P. 173-180.

3. Arsanukaieva M. S. Professional activities of women and their influence on performing a mother function [Text] : cand. scient. thesis. ... Candidate of Econ. Sciences / Malika Sultanovna Arsanukaieva. – Moscow : ISI AS USSR, 1982.

4. Baitinger O. E. Psychological determinants of future experiences in line with the problems at a young age : dis. ... Cand. of Psychol. Sciences : 19.00.01 / Baitinger Oksana Evgenievna. – SPb., 2006. – 117 p.

5. Charles M. Byrne Gender Psychology: [monograph]. – SPb. : Prime-YEVROZNAK, 2001. – 320 p.

6. Hupalovska V. A. Professional self-realization as a factor of forming a women personality [Text] : dis. ... Cand. of Psychol. Sciences : 19.00.01 / Hupalovska Viktoriia Anatoliivna ; Ivan Franko National University of Lviv. – L., 2005. – 191 p.

7. Professional self-realization of a personality in modern society : [monograph] / Under the scientific. Ed. E. V. Fedosenko. – SPb. : Rech, 2009. – 121 p.

8. Shevchenko N. G Personal reflection as a factor in the successful self-realization of mature women : dis. ... Cand. of Psychol. Sciences : 19.00.01 / Shevchenko Natalia Genadiviena ; Chernomorsk humanitarian academy. – Sochi, 2007. – 209 p.

Резюме. В статье исследован феномен самореализации личности, в частности особенности развития личности женщины в русле профессиональной деятельности на современном этапе развития и трансформации украинского общества. Изучение самореализации как фактора становления зрелой личности позволит разработать рекомендации по оптимизации этого процесса как у старшего, так и у молодого поколения женщин.

Ключевые слова: личностное развитие, профессия, уровень образования, профессиональная самореализация, зрелый возраст, удовлетворенность трудом, субъективное благополучие, мотивация достижения.

Summary. The article investigates the phenomenon of personal self-fulfillment, in particular, the development of women identity in terms of professional activities at the modern stage of development and transformation of Ukrainian society. The article analyzes such notions as "personal development", "professional self-realization", "job satisfaction", "subjective well-being", and "achievement motivation". The level of overall job satisfaction and subjective well-being was defined through the prism of professional staff of the sample basing upon the experimental research that involved women of mature age. A direct correlation between the prestige of the profession and job satisfaction index and subjective well-being of the respondents was discovered. During the experiment the level of education and the level of job satisfaction among women of mature age were related. The level of education is directly proportional to the level of job satisfaction of

mature women. The high degree of interdependence between the level of motivation for success and job satisfaction using Pearson's linear correlation coefficient was determined. Research into self-realization as a major factor in the formation of a mature personality enables to offer recommendations for optimizing this process for both older and younger generation of women.

Key words: personal development, profession, level of education, professional self-realization, mature age, job satisfaction, subjective well-being, achievement motivation.